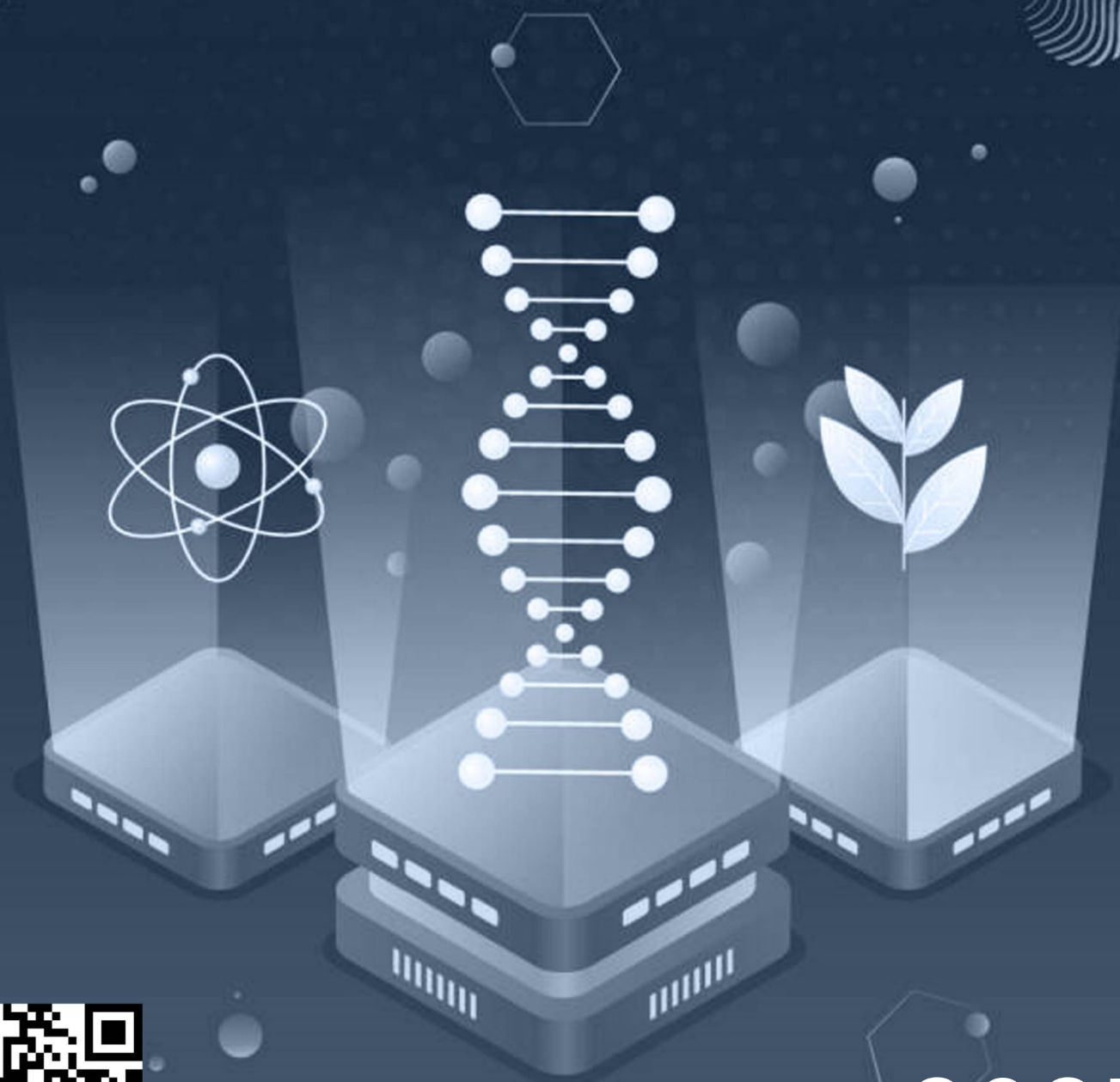

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 3, Issue 8 **2025**

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 8 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 8

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 8

TOШKENT-2025

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «МА'МUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№8 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-8>

Бош мухаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош мухаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaellovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belorusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sul-tonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых для публикации основных научных результатов диссертаций по медицинским наукам постановлением № 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: Xurshid Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

FILOLOGIYA

1. Safarova Svetlana Satimovna XIVA XONLIGINING G‘ARBIY SIBIR HUDUDI BILAN MADANIY ALOQALARI TARIXI.....	7
2. Машарипова Садокат Абдуллажоновна ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ АМИРА ТИМУРА ПО КНИГЕ Т. ВАСИЛЬЧЕНКО “ЭМИР ТИМУР. ИСТОРИЯ, ЛИЧНОСТЬ, ВРЕМЯ”.....	14
3. Raufjon Mahmudov, Sultonova Jayrona O‘ZBEK XALQ ERTAKLARINING LEKSIK QATLAMLARI VA LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI.....	19
4. Шухрат Эркинович Худайбергенов ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ КЛАССИЧЕСКИХ КИНОКОМЕДИЙ В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ РАКУРСЕ.....	26
5. Bobir Maxammadov MIKROSOFT WINDOWS OPERATSION TIZIMI TERMINLARINING MAXSUS LUG‘ATLARDA BERILISHI.....	32
6. Raufjon Mahmudov, R.Allaberganova O‘ZBEK TILIDAGI TARIXIY ANTROPONIMLAR.....	37
7. Abdullayeva Shaxnoza TERMINOLOGIYA VA ONTOLOGIYA MUNOSABATLARI.....	43
8. Raufjon Mahmudov, Nilufar Zaripova ABU RAYHON BERUNIYNING “OSOR UL-BOQIYA” ASARI VA TILSHUNOSLIK AN‘ANALARI.....	54
9. Rasulqulova Sitora Shodmonjonovna O‘G‘UZ LAHJASINING HUDUDIY XUSUSIYATLARI VA BILINGVIZM JARAYONLARI..	59
10. Raufjon Mahmudov, Dilfuza Ruzmatova JADIDCHILIK HARAKATI VA UNING XORAZM MADANIY HAYOTIDAGI O‘RNI.....	64
11. Sherzod Atajanov UMUMERONIY TILLAR BILAN BOG‘LIQ ANTROPONIMIK TIZIM.....	72
12. Safarova Svetlana Satimovna XV – XVI ASRLARDA XORAZM VOHASINING QUYI VOLGABO‘YI HUDUDLARI BILAN ALOQALARI.....	77
13. Вазира Муродова “ОИЛА” КОНЦЕПТИНИНГ КОГНИТИВ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	83
14. Вазира Муродова “ОИЛА” КОНЦЕПТИНИНГ ЭТИМОЛОГИК – СЕМАНТИК ТАМОЙИЛЛАРИ.....	89

TARIX

- 15. Matqurbonov Omonbek Odilbekovich, Jumanazarova Sadoqat Zafarbek qizi**
KARVON YO'LI BO'YLAB HARAKAT QILGAN XORAZM SAVDOGARLARINING
SHARQIY YEVROPA VA KAVKAZDAGI FAOLIYATI.....99
- 16. Ismailov Bobur Baxramovich**
XIVA XONLIGIDA SO'NGGI O'RTA ASRLARDA METALSOZLIK XOM-ASHYO
MANBALARI VA TASHQI SAVDO ALOQALARI TARIXI.....103
- 17. Palvanova Tuxtajon Palvanovna**
XORAZMDA TEATR SAN'TINING TASHKIL TOPISHI VA RIVOJLANISHI.....108

Raufjon Mahmudov –
filologiya fanlari doktori, dotsent,

Sultonova Jayrona –
Xorazm Ma'mun akademiyasi tayanch doktoranti

O'ZBEK XALQ ERTAKLARINING LEKSIK QATLAMLARI VA LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17154562>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'zbek xalq ertaklarining leksik qatlamlari va ularning lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Ertaklarda uchraydigan qadimgi turkiy so'zlar, arabcha va fors-tojikcha o'zlashmalar, mahalliy dialektizmlar, frazeologizmlar, diniy va mifologik birliklar, shuningdek, tabiat va hayvonotga oid leksik elementlarning semantik va madaniy vazifalari yoritiladi. Tadqiqot ertaklarning lingvokulturologik qimmatini ochib berib, xalq tafakkuri, madaniy xotira va milliy qadriyatlarni anglashda muhim manba ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: O'zbek xalq ertaklari, leksik qatlam, lingvokulturologiya, arxaik leksika, o'zlashmalar, frazeologizm, maqol va matal, diniy va mifologik birliklar, madaniy meros.

Raufjon Mahmudov –

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor

Sultonova Jayrona –

PhD Researcher, Khorezm Ma'mun Academy

LEXICAL LAYERS AND LINGUOCULTURAL FEATURES OF UZBEK FOLK TALES

ABSTRACT

This article examines the lexical layers and linguocultural features of Uzbek folk tales. It highlights the functions of archaic Turkic words, Arabic and Persian-Tajik borrowings, dialectal forms, phraseological units, religious and mythological terms, as well as vocabulary related to nature and animals. The study reveals that these elements not only enrich the artistic style of the tales but also serve as a cultural source reflecting collective memory, worldview, and national values of the Uzbek people.

Keywords: Uzbek folk tales, lexical layers, linguoculturology, archaic vocabulary, borrowings, phraseology, proverbs and sayings, religious and mythological units, cultural heritage.

Рауфджон Махмудов –

доктор филологических наук, доцент

Султонова Джайрона –

докторант Хорезмской академии Мамуна

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ПЛАСТЫ И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ СКАЗОК

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются лексические пласты и лингвокультурологические особенности узбекских народных сказок. Рассматриваются функции древнетюркской лексики, арабских и персидско-таджикских заимствований, местных диалектизмов, фразеологизмов, религиозных и мифологических терминов, а также лексики, связанной с природой и животным миром. Исследование показывает, что данные элементы не только обогащают художественный стиль сказок, но и служат культурным источником, отражающим коллективную память, мировоззрение и национальные ценности узбекского народа.

Ключевые слова: узбекские народные сказки, лексические пласты, лингвокультурология, архаическая лексика, заимствования, фразеологизмы, пословицы и поговорки, религиозные и мифологические единицы, культурное наследие.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi asrlar davomida milliy tafakkur, dunyoqarash va madaniy xotiraning eng boy qatlamlaridan biri bo‘lib kelmoqda. Xususan, xalq ertaklari milliy madaniyatimizda alohida o‘rin tutib, xalqning hayotiy tajribasi, orzu-intilishlari, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Ertaklarda qo‘llaniladigan til esa, faqatgina estetik-badiiy vazifani bajarib qolmay, balki o‘zbek tilining tarixiy rivojlanish jarayonini, turli davrlardagi lingvistik ta‘sirlarni ham aks ettiradi. Shu jihatdan ertaklardagi **leksik qatlamlarni** tadqiq etish o‘zbek tilshunosligi uchun dolzarb masalalardan biridir.

Ertaklarning leksik tarkibi xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Unda qadimgi turkiy qatlam, arabcha va fors-tojikcha o‘zlashmalar, mahalliy dialektizmlar, diniy va mifologik terminlar, xalq maqol va iboralari, metaforik birliklar hamda sinonimiya va antonimiyaga asoslangan obrazlar keng qo‘llanadi. Har bir leksik qatlam o‘ziga xos semantik va funksional yukni ko‘tarib, ertakning badiiy-estetik qimmatini oshiradi.

METODLAR VA O‘RGANILISH DARAJASI

Bugungi kunda lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, folklorshunoslik va sotsiolingvistika yo‘nalishlari nuqtayi nazaridan xalq ertaklarini tadqiq qilish yanada muhim bo‘lib qolmoqda. Chunki ertaklarning tilini o‘rganish orqali biz faqatgina lingvistik xususiyatlarni emas, balki xalqning qadimiy dunyoqarashi, diniy e‘tiqodlari, ijtimoiy munosabatlari va milliy qadriyatlarini ham anglaymiz.

Maqolaning maqsadi — o‘zbek xalq ertaklarining **leksik qatlamlarini keng qamrovda tahlil qilish, ularning lingvomadaniy mohiyatini ochish va turkiy xalqlar ertaklari bilan qiyosiy tahlilini amalga oshirishdir.**

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Arxaik qatlam va qadimgi turkiy unsurlar

O‘zbek xalq ertaklarining eng qadimiy qatlamini arxaik leksika tashkil etadi. Bu so‘zlar qadimgi turkiy til davridan meros bo‘lib, ertaklarda o‘zining tarixiy semantikasi bilan saqlanib qolgan.

Masalan, “o‘g‘lon” (“yigit”, “bahodir”) so‘zi ko‘plab ertaklarda uchraydi: “*Bir zamonlar bir o‘g‘lon bo‘libdi, u botirligi bilan elni himoya qilar ekan.*” Bu so‘z qadimgi turkiy o‘g‘ul (o‘g‘il, bola) so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, hozirgi zamonda faqat badiiy uslubda qo‘llanadi.

Xuddi shuningdek, “yabg‘u”, “bek”, “xon”, “qoplon”, “bo‘ri”, “ergek” kabi qadimiy birliklar ertaklarda tez-tez uchrab, qahramonlarning ijtimoiy mavqegini, kuch-qudratini yoki hayvonot dunyosidagi ramziy obrazlarni ifodalaydi. Masalan, “bo‘ri” obrazida faqat zoologik ma‘no emas, balki yovuz kuch, xavf-xatar timsoli ham mujassamdir.

Arxaik qatlamni tashkil etuvchi yana bir guruh so‘zlar qadimiy e‘tiqodlar bilan bog‘liq. Masalan, “tangri”, “aruq”, “savdogar”, “soqchi”, “qam” (shomon) singari birliklar xalqning qadimgi dunyoqarashini ifodalaydi.

Bu qatlamning tahlili shuni ko'rsatadiki, ertaklarda qo'llangan arxaik leksika o'zbek xalqining tarixiy-madaniy taraqqiyoti, qadimgi ijtimoiy tuzilishi va diniy qarashlari haqida qimmatli lingvokulturologik ma'lumot beradi.

O'zlashmalar: arabcha va fors-tojikcha qatlam

O'zbek xalq ertaklarida arabcha va fors-tojikcha o'zlashmalar muhim o'rin tutadi. Arabcha so'zlar asosan diniy, ma'naviy va axloqiy tushunchalarni ifodalaydi: "taqdir", "ilm", "halol", "harom", "payg'ambar", "jannat", "do'zax" va boshqalar. Bu so'zlarning qo'llanishi ertaklarning diniy-ma'rifiy ruhini kuchaytiradi.

Masalan: *"Bir donishmand aytdi: ilm insonni yuksaltirur, jaholat esa qulaturur."* Bu jumlada "ilm" va "jaholat" arabcha o'zlashmalar bo'lib, xalq tilida chuqur falsafiy ma'no kasb etadi.

Fors-tojikcha so'zlar esa ertak tiliga ko'proq poetiklik va obrazlilik baxsh etadi. Masalan, "gulshan", "javohir", "malika", "shahzoda", "parizod", "taxt", "taqinchoq" singari birliklar ertaklarning badiiy qimmatini oshiradi.

Shuningdek, ijtimoiy tabaqalanishni ifodalovchi ko'plab so'zlar ham arabcha va forscha manbalardan kirib kelgan: "vazir", "qozikalon", "amir", "saroy", "tojir". Ular ertaklarda ijtimoiy-madaniy manzarani yoritishda muhim vazifa bajaradi.

Bu qatlam xalq ertaklari tilining ko'p qirraliligini ta'minlaydi, turli davrlardagi tarixiy-madaniy ta'sirlarni aks ettiradi.

Mahalliy dialektizmlar va xalqona so'zlar

O'zbek xalq ertaklarining leksik qatlamida mahalliy dialektizmlar va xalqona so'zlar alohida o'rin egallaydi. Ertaklar og'zaki ijod mahsuli bo'lgani sababli, ular xalqning jonli tilidan olingan bo'lib, unda turli shevalarga oid leksik unsurlar saqlanib qolgan.

Masalan, Farg'ona vodiysi ertaklarida "yangi" ma'nosida "yang" shakli, Qashqadaryo va Surxondaryoda "bola" o'rnida "bachcha", Xorazm hududida esa "ayol" o'rnida "xotin" shakli tez-tez uchraydi. Shu orqali biz ertaklarni o'rganish jarayonida tilning hududiy xususiyatlarini aniqlash imkoniga ega bo'lamiz.

Dialektizm va xalqona so'zlar ertaklarda ikki vazifani bajaradi:

1. **Haqiqiylik va xalqona ruhni** ta'minlaydi. Masalan, "bir chol bor ekan, cholning bir kampiri bor ekan" jumlasida oddiy xalq tilidagi ohangni beradi.

2. **Hududiy koloritni** yaratadi. Har bir mintaqaga xos leksik birliklar ertakni tinglovchiga yanada yaqinlashtiradi.

Shuningdek, ertaklarda xalqona so'zlarning ko'pligi tildagi sodda, ammo ta'sirchan ifodani kuchaytiradi: "yam-yashil", "duv-duv", "yup-yup", "daraq-daraq" kabi onomatopeya va takroriy birliklar voqeani jonlantirib, tasvirni hayotiy qiladi.

Dialektizmlar o'zbek xalqining turmush tarzini, urf-odatlarini va og'zaki nutq madaniyatini yoritishda muhim manba sifatida qaralishi kerak. Shu bois, ertaklarni leksik jihatdan o'rganish jarayonida ularning folkloriy "jonli" tabiatini hisobga olish zarur.

Frazeologik birliklar va maqollar

O'zbek xalq ertaklarining leksik boyligini belgilovchi muhim qatlamlardan biri frazeologizmlar va maqollar hisoblanadi. Bu birliklar xalqning asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasini, dunyoqarashini va axloqiy mezonlarini ifodalaydi.

Ertaklarda uchraydigan maqollar qahramonlarning nutqida yoki ertakning umumiy g'oyaviy xulosasida keltiriladi. Masalan:

- "Yaxshilik qil, suvga sol, baliq bilmasa ham, Xoliq bilar."
- "Yomon bilan yurma, baloga qolarsan."
- "Do'st boshdan, dushman so'ngdan bilinur."

Bunday maqollar ertakning tarbiyaviy qimmatini oshiradi, tinglovchiga axloqiy xulosa chiqarish imkonini beradi.

Frazeologizmlar esa ertak nutqini obrazli, ta'sirchan qiladi. Masalan: "ko'ngli tog'dek bo'ldi", "qora terga tushdi", "tuyaning dumi yerga tekkandek" kabi ifodalar qahramonlarning ruhiy holatini jonli tasvirlaydi.

Shuningdek, ertaklarda xalqona iboralar ham faol qo‘llanadi: “bir qo‘li bilan tog‘ni ko‘tardi”, “ko‘zi qop-qora bo‘lib ketdi”, “yuragi duk-duk urdi”. Bu iboralar giperbolik va metaforik uslubda voqeani kuchli ta‘sir bilan ifodalaydi.

Frazeologizmlar va maqollar ertakning faqat tilini boyitib qolmay, balki xalq donishmandligini, milliy tafakkurni ham saqlab keladi. Shu bois ularni lingvokulturologik jihatdan tadqiq qilish folklor va tilshunoslikning qo‘shma vazifasi hisoblanadi.

Diniy va mifologik qatlam

O‘zbek xalq ertaklarining leksik qatlamida diniy va mifologik unsurlar alohida o‘rin tutadi. Chunki xalq og‘zaki ijodi qadimiy e‘tiqodlar, diniy qarashlar va mifologik timsollar bilan chambarchas bog‘langan.

1. Islomiy leksika

Islom dini Markaziy Osiyoda IX asrdan boshlab keng yoyilgach, xalq og‘zaki ijodiga ham chuqur ta‘sir ko‘rsatdi. Ertaklarda “Alloh”, “payg‘ambar”, “imam”, “masjid”, “savob”, “gunoh”, “jannat”, “do‘zax” kabi so‘zlar tez-tez uchraydi. Bu leksik birliklar ertak qahramonlarining axloqiy qarashlarini ifodalash, yaxshilik va yomonlikni ajratish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Masalan, ko‘plab ertaklarda qahramon sinovdan o‘tgach, “savob oldi”, “Alloh unga yo‘l ochdi” kabi iboralar bilan yakunlanadi. Bu esa xalqning diniy dunyoqarashini, taqdirga ishonchini va ilohiy adolatga bo‘lgan e‘tiqodini namoyon etadi.

2. Qadimiy mifologik unsurlar

Islomdan avvalgi davrlardan qolgan mifologik qatlam ham ertaklarda saqlanib qolgan. Jumladan:

- “Dev”, “ajdar”, “yalmog‘iz kampir” – yovuz kuchlarning timsollari.
- “Pari”, “afsonaviy qushlar” (masalan, Humo qushi) – ezgulik va mo‘jiza ramzlari.
- “Sehrli buyumlar” – oltin uzuk, sehrli tayoq, qanotli ot kabi obrazlar qadimiy mifologik tasavvurlardan kelib chiqqan.

Bu timsollar orqali xalq hayotida yaxshilik-yomonlik kurashi, ezgulikning g‘alabasi, insonning iroda va iymon bilan sinovlardan o‘tishi ramziy tarzda ifodalangan.

3. Diniy-mifologik sintez

Ba‘zi ertaklarda diniy va mifologik unsurlar bir-biriga qo‘shilib ketadi. Masalan, qahramon dev yoki ajdarni yengib, “Allohning marhamati bilan” najot topadi. Bu holat diniy e‘tiqod bilan mifologik tasavvurlar o‘rtasidagi uzviylikni ko‘rsatadi.

Shunday qilib, ertaklardagi diniy va mifologik qatlam o‘zbek xalqining dunyoqarashini, ruhiyati va madaniy merosini o‘rganishda muhim manba vazifasini bajaradi.

Hayvonot va tabiat leksikasi

O‘zbek xalq ertaklarida hayvonot va tabiatga oid leksika juda keng qo‘llangan. Bu esa xalqning tabiat bilan chambarchas bog‘liq hayot kechirganini ko‘rsatadi.

1. Hayvon obrazlari

Hayvonlar ertaklarda ko‘pincha ramziy ma‘noda ishlatiladi:

- **Tulki** – ayyorlik, hiylakorlik timsoli.
- **Bo‘ri** – yovuzlik va ochko‘zlik ramzi.
- **Sher** – kuch-qudrat va shijoat timsoli.
- **Eshak** – soddalik, ba‘zida ahmoqlik timsoli.
- **Qarg‘a, chumchuq** – mayda, ammo topqir obrazlar sifatida namoyon bo‘ladi.

Bu obrazlar orqali xalq tabiatdagi hayvonlarni kuzatib, ularning xatti-harakatlarini insonga xos fazilat va illatlar bilan bog‘lagan.

2. Tabiat unsurlari

Ertaklarda tabiatga oid so‘zlar – “tog‘”, “daryo”, “ko‘l”, “o‘rmon”, “dala”, “osmon”, “quyosh”, “oy”, “yulduz” kabi birliklar ko‘p uchraydi. Bu elementlar ertak voqealari sodir bo‘ladigan makonni belgilashda, hamda voqeani badiiy tasvirlashda muhim rol o‘ynaydi.

Masalan, “tog‘ ortida bir yurt bor ekan” yoki “osmonni tutgan qalin qora bulut” kabi ifodalar ertakning dramatik ruhini kuchaytiradi.

3. Tabiat va hayvonlar o‘rtasidagi bog‘liqlik

Ertaklarda tabiat va hayvon obrazlari ko‘pincha birgalikda qo‘llanadi. Masalan, bo‘ri o‘rmonda, sher tog‘da, baliq daryoda yashaydi. Bu esa xalqning tabiatni real hayotiy kuzatishlariga asoslangan tasvirini ko‘rsatadi.

4. Ekologik mazmun

Ba‘zi ertaklarda tabiatni asrash g‘oyasi ham seziladi. Masalan, qahramon daraxtni kesmoqchi bo‘lganida, qushlar “bizning uyimiz buziladi” deb noliydi. Bu xalqning qadimdan ekologik ongga ega bo‘lganini ko‘rsatadi.

Xalq urf-odatlar va maishiy leksika

O‘zbek xalq ertaklarida xalqning qadimiy turmush tarzi, urf-odatlar va maishiy madaniyatini aks ettiruvchi leksika juda keng o‘rin tutadi. Chunki ertaklar oddiy xalq hayotining mahsuli bo‘lib, ularning tili ham xalqning kundalik hayotiy tajribalarini ifodalaydi.

1. Maishiy predmetlar va atamalar

Ertaklarda xalqning kundalik hayotida ishlatilgan ko‘plab predmet va atamalar uchraydi:

- **Uy-ro‘zg‘or buyumlari:** “supurgi”, “choynak”, “lagan”, “qozon”, “idish”, “yosti”, “ko‘rpa”, “chiroq”.

- **Kiyim-kechak:** “do‘ppi”, “sarpo”, “chakmon”, “belbog‘”, “salla”, “chopon”.

- **Oshxona leksikasi:** “non”, “osh”, “sho‘rva”, “qatiq”, “palov”, “somsa”.

Bu birliklar orqali ertaklar xalqning maishiy hayotini, ularning turmush tarzini tasvirlashga xizmat qiladi.

2. Urf-odatlar bilan bog‘liq leksika

Ertaklarda xalqning marosim va udumlari bilan bog‘liq so‘zlar ham uchraydi:

- **To‘y marosimlari:** “kuyov”, “kelin”, “to‘y”, “sovchi”, “uy tutish”, “sepil”.

- **Diniy marosimlar:** “nikoh”, “duo”, “masjid”, “qurbon”, “sunnat to‘yi”.

- **Xalq odatlari:** “mehmondo‘stlik”, “sovg‘a”, “dugona yig‘ini”, “hashar”.

Masalan, ko‘plab ertaklarda qahramonning qiyofasi yoki taqdirini belgilab beruvchi voqealar aynan to‘y marosimlarida yuz beradi.

3. Xalqning ijtimoiy hayoti

Ertaklarda ijtimoiy tuzumga oid terminlar ham ko‘p uchraydi: “podsho”, “vazir”, “bek”, “amir”, “askar”, “dehqon”, “hunarmand”. Bu birliklar ertaklarning nafaqat badiiy, balki ijtimoiy mazmunini ham ochib beradi.

Shunday qilib, urf-odatlar va maishiy leksika ertaklarni xalqning madaniy merosi, turmush tarzi va dunyoqarashini aks ettiruvchi tarixiy hujjat sifatida o‘rganishga imkon beradi.

Qahramonlar nutqidagi leksik xususiyatlar

O‘zbek xalq ertaklarida qahramonlarning nutqi o‘ziga xos leksik xususiyatlarga ega. Har bir qahramonning nutqi uning ijtimoiy mavqei, xarakteri va ertakdagi funksiyasiga mos shakllangan.

1. Podsho va amaldorlar nutqi

Podsho, vazir va boshqa amaldorlar ko‘pincha balandparvoz, hukmona tilda so‘zlaydi:

- “Men buyuraman!”, “Qonun shunday!”, “Darhol olib keling!” kabi buyruq ohangidagi iboralar keng uchraydi. Bu uslub ularning hokimiyat va kuch egasi ekanini ko‘rsatadi.

2. Oddiy xalq vakillari nutqi

Dehqon, hunarmand, kambag‘al qahramonlarning nutqi esa sodda, xalqona va samimiyydir:

- “Ey podsho hazratlari, biz kambag‘allarning holini ko‘ring!”, “Xudo xohlasa, o‘zim topib kelaman” kabi iboralar xalqning tilidan olingan.

3. Sehrli personajlar nutqi

Dev, pari, yalmog‘iz kampir kabi obrazlarning nutqi ham o‘ziga xosdir. Ular ko‘pincha qo‘rqituvchi, ta’sirchan ohangda gapiradi:

- “Seni yeb qo‘yaman!”, “Sehrimdan qochib qutulmassan!” kabi jumlarlar orqali dramatik vaziyat kuchaytiriladi.

4. Nutq orqali xarakter yaratish

Ertaklarda qahramonning nutqi uning xarakterini ochib beradi:

- Tulkining nutqi ayyorlikka to‘la, u ko‘pincha aldovchi, yumshoq ohangda so‘zlaydi.
- Sherning nutqi esa keskin, buyruq ohangida bo‘ladi.

- Yalmog'iz kampirning nutqi dag'al, qo'rqinchli tasvirlangan.

5. Dialog va xalq og'zaki uslubi

Ertaklarda dialoglar juda muhim. Qahramonlar nutqida maqol, matal, duo, la'nat, qasam kabi xalqona birliklar tez-tez uchraydi. Masalan: "O'g'lim, chirog'im bo'l!" yoki "Boshingdan baxt arimasin!".

Bu leksik birliklar ertak tilini boyitib, qahramonlar nutqini jonli va xalqona qiladi.

Ertaklarda qo'llaniladigan badiiy vositalar

O'zbek xalq ertaklari faqat mazmun jihatdan emas, balki badiiy vositalar boyligi bilan ham ajralib turadi. Ularning poetik kuchi, xalq tasavvuri va estetik didi aynan til vositalari orqali ifodalanadi.

1. Epiteklar

Ertaklarda qahramonlarni, tabiat manzaralarini yoki buyumlarni ta'riflashda epiteklar keng qo'llanadi:

- "Oq otli yigit", "Sohibjamol qiz", "Ko'k yulduzli osmon", "Qora dev".

Bu epiteklar obrazlarni jonli va rang-barang tasvirlashga xizmat qiladi.

2. Tashbeh va o'xshatishlar

Xalq ertaklarida tashbeh eng ko'p ishlatiladigan vositalardan biridir:

• "Uning yuzi quyoshdek nurli", "Otning yeli shamoldek tez", "Qizning ko'zlari yulduzday charaqlaydi". O'xshatishlar qahramonlarning go'zalligini, kuchini yoki botirligini ta'kidlash uchun ishlatiladi.

3. Metaforalar

Metafora orqali abstrakt tushunchalar obrazli ifodalanadi:

- "Baxt yulduzi porladi", "Dunyo qorong'u bo'ldi", "Yuragi muzlab ketdi".

Bu birliklar ertaklarga falsafiy va badiiy chuqurlik bag'ishlaydi.

4. Takrorlar

Ertaklarda matnni esda qolarli qilish uchun takrorlar keng uchraydi:

- "Boribdi, boribdi, yo'lda to'xtabdi."

• "Qiz yig'labdi, yig'labdi, oxiri sabr qilibdi." Takror ertakning og'zaki ijro an'analari eslab qolishni osonlashtiradi.

5. Maqol va matallar

Ertaklarda xalq donishmandligi maqol va matallar orqali ifodalanadi:

- "Mehnat qilgan to'yar, erinchoq och qolar."

- "Aql kuchdan ustundir." Bu birliklar ertakning tarbiyaviy vazifasini kuchaytiradi.

6. Sehrli elementlar va fantastik obrazlar

Badiiy vositalar qatorida sehrli elementlar ham muhim o'rin tutadi: dev, pari, ajdaho, yalmog'iz kabi obrazlar orqali xalq tasavvuri ifodalanadi. Ular hayotiy muammolarni badiiy, ramziy yo'sinda yechishga xizmat qiladi.

Demak, ertaklarning badiiy vositalari ularning estetik kuchini belgilab, xalq og'zaki ijodining poetikasini ochib beradi.

X bob. Xulosa va umumiy tahlil

O'zbek xalq ertaklari tilining leksik qatlamlari xalqning tarixiy, ijtimoiy va madaniy hayotini o'zida mujassam etgan boy merosdir. Ularni lingvomadaniy nuqtai nazardan o'rganish bir nechta xulosalarga olib keladi:

1. Tarixiy-madaniy merosning aks etishi

Ertaklarda xalqning urf-odatlarini, diniy qarashlari, ijtimoiy hayoti va qadimiy dunyoqarashi saqlanib qolgan. Shuning uchun ertaklar xalqning tarixiy xotirasi sifatida qadrlidir.

2. Leksik qatlamlarning xilma-xilligi

Ertaklar tili turli qatlamlardan tashkil topgan: maishiy leksika, urf-odatlariga oid so'zlar, diniy terminlar, badiiy vositalar va obrazli birliklar. Bu qatlamlarning har biri xalqning turmush tarzini yoritadi.

3. Qahramonlar nutqining o'ziga xosligi

Qahramonlarning nutqi ularning ijtimoiy mavqeini, xarakterini, hatto ertakdagi funksiyasini belgilab beradi. Podsho nutqi buyruq ohangida, oddiy xalq nutqi sodda va samimiy, sehrli personajlar nutqi esa qo'rqituvchi tusda bo'ladi.

4. Badiiy vositalarning ko'pligi

Epitet, tashbeh, metafora, maqol-matal, takror va sehrli elementlar ertak tilining boy poetik imkoniyatlarini ko'rsatadi. Ular orqali ertaklar nafaqat tarbiyaviy, balki estetik ahamiyat ham kasb etadi.

5. Lingvomadaniy ahamiyat

Ertaklar xalqning milliy dunyoqarashini, axloqiy qadriyatlarini, estetik didini va madaniy xotirasini o'zida mujassam etadi. Shu bois ularni lingvistik, madaniy va pedagogik jihatdan o'rganish bugungi kunda ham dolzarbdir.

XULOSA

Umuman olganda, o'zbek xalq ertaklarining leksik qatlamlarini ilmiy tadqiq qilish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, etnografiya va tarbiya sohalari uchun ham muhim manba hisoblanadi.

Iqtiboslar / References / Сноски

1. Abdullayev, H. (2019). *O'zbek xalq ertaklarida arxaik leksika va uning semantik xususiyatlari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Alavi, B. (2016). *Persian Loanwords in Central Asian Languages*. Tehran: Farhang Nashr.
3. Bice, C. (2018). Folklore as Cultural Memory: A Linguistic Approach. *Journal of Folklore Research*, 55(2), 145–170.
4. Karimov, I. (1998). *O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari*. Toshkent: O'zbekiston.
5. Kasimov, B. (2004). *O'zbek xalq og'zaki ijodi va uning manbalari*. Toshkent: Fan.
6. Lotman, Y. M. (1990). *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. London: I.B. Tauris.
7. Nafasov, T. (2012). O'zbek xalq ertaklarida mifologik obrazlarning lisoniy talqini. *O'zbek tili va adabiyoti*, 2, 45–53.
8. Propp, V. (1968). *Morphology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press.
9. Snesarev, G. (1969). *Relikty domusul'manskikh verovanii i obryadov u uzbekov Khorezma*. Moskva: Nauka.
10. Wiget, A., & Balalaeva, O. (2011). *Khanty People of the Taiga: Surviving the 20th Century*. Fairbanks: University of Alaska Press.

ISSN 2181-9696

Doi Journal 10.26739/2181-9696

«MAMUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»
JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000